

136. Η πολυτροπικότητα στη σύγχρονη εγγράμματη κοινωνία ως προϊόν μεταφοράς του βιώματος: προς μια νέα μορφή λόγου, στο Πουρκός, Μ. & Κατσαρού Ε. (επιμ.) «Βίωμα, μεταφορά και πολυτροπικότητα: εφαρμογές στην επικοινωνία, την εκπαίδευση, τη μάθηση και τη γνώση», Θεσσαλονίκη: Νησίδες, 2011, σ. 103-113

Η πολυτροπικότητα στη σύγχρονη εγγράμματη κοινωνία
ως προϊόν μεταφοράς του βιώματος: προς μια νέα μορφή λόγου

Σωφρόνης Χατζησαββίδης*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βίωμα, μεταφορά και πολυτροπικότητα είναι τρεις έννοιες που φαινομενικά δε συνδέονται μεταξύ τους. Η ευρύτητα, όμως, με την οποία μπορεί να οριστούν και να οριοθετηθούν οι δύο τουλάχιστον από τις τρεις έννοιες (βίωμα και μεταφορά), δίνει προφανώς τη δυνατότητα συσχετισμού των τριών εννοιών. Γι' αυτό σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι να δείξει πως το τρίτο σκέλος της τριάδας αυτών των εννοιών, δηλαδή η πολυτροπικότητα, όπως εμφανίζεται και λειτουργεί στις σύγχρονες δυτικού τύπου κοινωνίες, αποτελεί μεταφορά βιωμάτων της σύγχρονης καθημερινής ζωής, η οποία κυριαρχείται από τον «πολυτροπικό λόγο». Ως αφετηρία για την ανάπτυξη του όλου σκεπτικού και της αντίστοιχης προβληματικής λαμβάνονται τα συμπεράσματα τριών ερευνών που διεξήχθησαν στο παρελθόν, είτε σε συνεργασία είτε μόνο από εμένα, σχετικά με την πολυτροπικότητα και την πρόσληψή της από νήπια και ενήλικους εκπαιδευόμενους μέσα στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και εκτός σχολικού περιβάλλοντος. Με βάση αυτήν την αφετηρία και χρησιμοποιώντας ως ιδεολογικό αλλά και μεθοδολογικό εργαλείο την έννοια του «σχεδίου» (design) επιχειρείται να υποστηριχτεί στην εργασία ότι η πολυτροπικότητα στις σύγχρονες δυτικού τύπου κοινωνίες αποτελεί μια μορφή πολιτισμικού προϊόντος που διαμορφώνει μια μορφή λόγου, τον αποκαλούμενο «πολυτροπικό λόγο». Ο λόγος αυτός είναι κυρίαρχος στα έντυπα ευρείας χρήσης αλλά ακόμη –τηρουμένων των αναλογιών– και στον καθημερινό προφορικό λόγο. Ο λόγος αυτός διαμορφώνει με τη σειρά του αντίστοιχα βιώματα, τα οποία μεταφέρονται ως πολιτισμικά και σημειωτικά προϊόντα στην καθημερινή ζωή, αναπαράγοντας έτσι και επεκτείνοντας την πολυτροπικότητα.

Λέξεις-κλειδιά: Βίωμα, Γραμματισμός, Γραπτός λόγος, Κείμενο, Μεταφορά, Μονοτροπικότητα, Πολυτροπικότητα, Πολυτροπικός λόγος, Προφορικός λόγος, «Σχέδιο», Υποκειμενικότητα.

* Σωφρόνης Χατζησαββίδης, Ph.D., Καθηγητής, Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Πανεπιστημιούπολη, 54124 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310-656971 (οικία), 2310-995031 (εργασίας), 6944703068 (κινητό), Τηλεομ.: 2310-995024. Ηλεκτρονική διεύθυνση: sofronis@nured.auth.gr Προσωπική ιστοσελίδα: <http://users.auth.gr/sofronis>

1. Η πολυτροπικότητα, η μεταφορά, το βίωμα και ο ρόλος της γλώσσας

Η πολυτροπικότητα ως έννοια αναφέρεται σ' ένα σημειωτικό προϊόν, το οποίο εμπεριέχει τα χαρακτηριστικά του συνδυασμού διαφόρων σημειωτικών τρόπων (modes), οι οποίοι από μόνοι τους δίνουν ο καθένας το δικό του νόημα, ενώ σε συνδυασμό δίνουν ένα νόημα που έχει το καθένα τα χαρακτηριστικά του αλλά και κάτι παραπάνω. Ένα πολυτροπικό σημειωτικό προϊόν είναι σύνθεση επιμέρους σημειωτικών τρόπων, οι οποίοι επηρεάζονται και διαπλέκονται μεταξύ τους. Τα στοιχεία που πηγάζουν απ' αυτήν την επίδραση και τη διαπλοκή είναι αυτά που συνθέτουν την πολυτροπικότητα (Kress, 2000). Η δυνατότητα μίξης των διαφόρων σημειωτικών τρόπων για την παραγωγή ενός πολιτισμικού προϊόντος δημιουργεί, όπως είναι προφανές, ένα νέο σε σχέση με τα μονοτροπικά πολιτισμικά προϊόντα σημειολογικό περιβάλλον που χρήζει ανάλογης προσέγγισης. Το σημειολογικό αυτό περιβάλλον είναι το αποτέλεσμα των κοινωνικών, ψυχολογικών και γενικότερα πολιτισμικών προϋποθέσεων που επικρατούν σε μια κοινωνία. Η διαλεκτικότητα, την οποία ούτως ή άλλως ενέχουν τα σημειωτικά συστήματα, επηρεάζει και τις κοινωνικές και τις ψυχολογικές δομές τόσο σε επίπεδο ομαδικό όσο και σε επίπεδο ατομικό, αφού αυτά τα ίδια «αποτελούν μέρος της ιδεολογικής υπερδομής μιας κοινωνίας» (Boklund-Λαγοπούλου & Λαγόπουλος, 1980: 24). Η πολυτροπικότητα αναπόφευκτα αποτελεί μέρος του σημειολογικού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο ζουν τα υποκείμενα και δρουν είτε ως κοινωνικά είτε ως ψυχολογικά όντα. Ως επιλογή ενταγμένη στο πλαίσιο μιας επικοινωνιακής λειτουργίας, η οποία και μόνο επιτρέπει τη νοηματοδότηση, είναι μια σημειωτική πράξη, η οποία παράγει και αναπαράγει νοήματα. Με την έννοια αυτή η πολυτροπικότητα θα πρέπει όχι μόνο να παράγεται κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, αλλά και να προϋποθέτει συγκεκριμένες δυνατότητες και ανάλογες κοινωνικο-ιδεολογικές προϋποθέσεις για την κατανόηση των νοημάτων που παράγονται απ' αυτήν και των διαδικασιών μέσω των οποίων παράγονται. Αν γίνει αποδεκτή αυτή η διαπίστωση, είναι πολύ πιθανό η πολυτροπικότητα να διαμορφώνει και συγκεκριμένες αντιλήψεις, ανάλογη ιδεολογία και, γενικά, ανάλογη υποκειμενικότητα.

Η μεταφορά, όπως υποστηρίζουν οι George Lakoff και Mark Johnson (2005: 25), δεν είναι απλά «ένας μηχανισμός ποιητικής φαντασίας και ρητορικής φιοριτούρας» και κακώς θεωρείται «χαρακτηριστικό μόνο της γλώσσας», αλλά είναι «διάχυτη στην καθημερινή ζωή, όχι μόνο στη γλώσσα αλλά στη σκέψη και στην πράξη. Το κοινό αντιληπτικό μας σύστημα, με βάση το οποίο σκεφτόμαστε και δρούμε, είναι ουσιαστικά μεταφορικής φύσεως». Και παρακάτω οι ίδιοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι «αν είναι σωστή η πρότασή μας ότι το αντιληπτικό μας σύστημα είναι κατά μεγάλο μέρος μεταφορικό, τότε ο τρόπος που σκεφτόμαστε, οι εμπειρίες μας και αυτά που κάνουμε κάθε μέρα, κινούνται κατά πολύ στον χώρο της μεταφοράς». Ένας τρόπος –όχι όμως ο μοναδικός– για να διερευνηθεί το σύστημα αυτό και ο βαθμός της μεταφορικότητας που περιέχει είναι η γλώσσα. Και από την άποψη αυτή η μεταφορά συνδέεται με τη γλώσσα, γιατί αυτή χρησιμεύει κυρίως ως όχημά

της. Ποιος είναι, όμως, ο ρόλος της γλώσσας στη δημιουργία της μεταφοράς; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν είναι απλή, γιατί η ίδια η γλώσσα αποτελεί μια μεταφορά είτε με την έννοια της αναλογίας μεταξύ των σημαινομένων και των σημαινόντων (περίπτωση κυριολεξίας) είτε με την έννοια της νοηματικής επέκτασης των σημαινομένων σε σχέση με τα σημαίνοντα με τα οποία σχετίζονται. Έτσι, από τη μια η γλώσσα λειτουργεί ως γέφυρα μεταξύ του αναφερόμενου και της δήλωσης, ενώ από την άλλη η μεταφορά λειτουργεί ως γέφυρα μεταξύ ενός ψευδοαναφερόμενου, που τυχαίνει συνήθως να έχει κάποια σχέση με το αναφερόμενο, και της δήλωσης. Στη μεταφορά, δηλαδή, έχουμε την ίδια δήλωση, η οποία συνδέεται με δύο ή περισσότερα αναφερόμενα που σχετίζονται λίγο ή πολύ μεταξύ τους. Με την έννοια αυτή, η μεταφορά ως γλωσσική οντότητα αποτελεί ένα «δυναμικό φαινόμενο» (Σγουρούδη, 2003: 26) που επιτρέπει στους χρήστες της γλώσσας να υπονοούν, να υπεκφεύγουν, να παρακάμπτουν ένα κάποιο σημείο, να διακοσμούν τον λόγο τους –κάτι που κάνει συχνά η λογοτεχνία– να συσχετίζουν, να ορίζουν και να οριοθετούν πράξεις, συμβάντα και γεγονότα –κάτι που χρησιμοποιείται συχνά στον δημοσιογραφικό λόγο– και γενικά να δίνουν μια νοηματική ευελιξία στον λόγο. Η μεταφορά, λοιπόν, είναι εγγενές και απαραίτητο στοιχείο της γλώσσας, γιατί η ίδια η γλώσσα είναι μεταφορά και ως τέτοια συμβάλλει στη «μεταφορά» (με την έννοια του μεταφέρειν) της πραγματικότητας σε λόγο.

Το βίωμα ως έννοια αναφέρεται στην καθημερινή γλώσσα ως η δημιουργία της αντίληψης που δημιουργείται από την επαφή ενός νοήμονος όντος με πράξεις, δράσεις, γεγονότα κτλ. Ποιος, όμως, είναι ο ρόλος της γλώσσας στη δημιουργία του βιώματος; Για το θέμα αυτό διατυπώθηκαν από παλιά απόψεις και υποθέσεις, οι οποίες, χωρίς να είναι απόλυτα παραδεκτές σήμερα από τη Γλωσσολογία, έχουν επηρεάσει έντονα τον τομέα της Ψυχο-γλωσσολογίας και συναφών μ' αυτήν επιστημών (Φιλοσοφία της Γλώσσας, Ανθρωπο-γλωσσολογία). Στον χώρο αυτό κυριαρχούν οι ρήσεις και οι απόψεις που εκφράστηκαν από τους Wilhelm von Humbolt, Edward Sapir, Benjamin Lee Whorf και Ludwig Wittgenstein. Ο Humbolt, που πρώτος έθεσε τον προβληματισμό στη νεότερη γλωσσο-φιλολογική σκέψη, υποστήριξε ότι «η γλώσσα είναι το όργανο που μορφοποιεί τη σκέψη (Die Sprache ist das lidende Organ des Gedanken), εκφράζει και κατασκευάζει την εθνική ψυχή» (Mounin, 1974: 194). Οι Αμερικανοί ανθρωπογλωσσολόγοι Sapir και Whorf, ακολουθώντας εν μέρει τις απόψεις του Humbolt, διατύπωσαν ένα αξίωμα, που είναι γνωστό στην ιστορία της επιστήμης ως «υπόθεση Sapir-Whorf», με το οποίο επιχειρείται να εξηγηθεί το πώς διαμορφώνεται μέσω της γλώσσας η εμπειρία μας για τον κόσμο και, σε τελευταία ανάλυση, ο κόσμος μας (Whorf, 1940). Και, όπως υποστηρίζει ο Sapir (1958: 69), «οι κόσμοι μέσα στους οποίους ζουν διαφορετικές κοινωνίες είναι διαφορετικοί κόσμοι και όχι ο ίδιος κόσμος με διαφορετικές ετικέτες». Τέλος, ο γερμανός φιλόσοφος Ludwig Wittgenstein, κινούμενος στην ίδια κατεύθυνση με τους προηγούμενους, υποστηρίζει ότι «Τα όρια της γλώσσας μου σημαίνουν τα όρια του κόσμου μου» (Wittgenstein, 1978: 110). Και παρακάτω, προσπαθώντας να ορίσει τα όρια της λογικής σε σχέση με τη γλώσσα, λέει ότι «αυτό που δεν μπορούμε να σκεφτούμε, αυτό δεν μπορούμε να το

σκεφτούμε· και δεν μπορούμε να πούμε αυτό που δεν μπορούμε να σκεφτούμε» (Wittgenstein, 1978: 111).

Ο Lyons (2002: 527), συζητώντας άμεσα την υπόθεση *Sapir-Whorf* και έμμεσα τις απόψεις του Wittgenstein, υποστηρίζει ότι, «ακόμα κι αν αποδεχτούμε ότι διαφορετικές κοινωνίες ζουν σε "διαφορετικούς κόσμους" [...], θα μπορούσαμε παρ' όλ' αυτά να υποστηρίξουμε ότι κάθε γλώσσα επιβάλλει μια συγκεκριμένη μορφή πάνω στην ουσία του "κόσμου" όπου ομιλείται». Από όλα αυτά και τις έρευνες που έχουν γίνει σχετικά με τους χρωματικούς όρους σε διάφορες γλώσσες αλλά και τις διαφορές που εμφανίζονται μεταξύ όρων σε διάφορες γλώσσες, αλλά ακόμη και από τις δυσκολίες που εμφανίζονται στην κατάκτηση λεξιλογικών στοιχείων κατά την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας, θεωρώ –αποδεχόμενος μια μετριοπαθή ερμηνεία της υπόθεσης *Sapir-Whorf*– ότι το βίωμα, όπως τουλάχιστον ορίστηκε εδώ, αναπαρίσταται από τη γλώσσα, και είναι διαφορετική αυτή η αναπαράσταση σε κάθε γλωσσική –άρα και πολιτισμική– ομάδα. Άρα ο ρόλος της γλώσσας στην αναπαράσταση του βιώματος είναι καθοριστικός και πολύ σημαντικός.

2. Τρεις έρευνες για την πολυτροπικότητα

Μετά από αυτά τα προκαταρκτικά, που αποτελούν και τις προϋποθέσεις με βάση τις οποίες αναπτύσσεται ο συλλογισμός στο κείμενο αυτό, ακολουθεί η υπόθεση εργασίας, η οποία θα επιχειρηθεί ν' αποδειχτεί όχι μόνο με επιχειρήματα που εκπορεύονται από τη λογική αλλά και από ερευνητικά δεδομένα που προέκυψαν από έρευνες –κυρίως μελέτες περίπτωσης– που έγιναν έχοντας ως υποκείμενα ενεργά άτομα (οι δύο) και απλά κείμενα (η τρίτη), των οποίων αποδέκτες ήταν αναγνώστες των εφημερίδων. Η υπόθεση εργασίας, λοιπόν, είναι η εξής: η πολυτροπικότητα στις σύγχρονες εγγράμματα κοινωνίες ως έννοια και ως πρακτική αποτελεί μεταφορά (ή αναπαράσταση) του αντιληπτικού βιώματος που διαμορφώνεται μέσω της γλώσσας¹. Απόρροια αυτής της διαπίστωσης είναι ότι σήμερα βρισκόμαστε ως κοινωνίες προς τη διαμόρφωση μιας νέας μορφής λόγου, που βρίσκεται πέραν του προφορικού και του γραπτού λόγου. Αυτή η νέα μορφή λόγου ονομάζεται «πολυτροπικός λόγος».

Η πρώτη έρευνα έχει τίτλο *Πολυτροπικός και Μονοτροπικός/ Εικονιστικός Λόγος: Από την Πρόσληψη στην Κατασκευή του Παιδικού Υποκειμένου* (Χατζησαββίδης & Γαζάνη, 2005), πραγματοποιήθηκε την Άνοιξη του 2002 και είχε ως υποκείμενα 18 παιδιά ηλικίας 7 ετών, όλα μαθητές και μαθήτριες της Β' τάξης ενός Δημοτικού Σχολείου της Θεσσαλονίκης.

Σκοπός της έρευνας ήταν «να διερευνηθεί ο βαθμός συμβολής των πολυτροπικών και των μονοτροπικών/ εικονιστικών κειμένων στην πρόσληψη και την κατασκευή των παιδικών

¹ Δεν πρέπει ν' αγνοηθεί ότι ο βαθμός μεταφοράς (ή αναπαράστασης) είναι συνάρτηση των πολιτικών, πολιτισμικών, οικονομικών ακόμη και παιδαγωγικών συνθηκών και παραγόντων που επικρατούν μέσα σε μια κοινωνία, αλλά ακόμη και των ατομικών αντιληπτικών δυνατοτήτων του κάθε ατόμου.

υποκειμένων», ενώ παράλληλα επιδιώχτηκε «να διερευνηθεί αν υφίσταται διαφορά στην ποιότητα της συμβολής αυτής ανάμεσα στους δύο τύπους κειμένων» (Χατζησαββίδης & Γαζάνη, 2005: 27).

Τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η έρευνα είναι τα εξής:

- Γενικά υφίσταται μια διαφορετική προσέγγιση στα διαφορετικών ειδών και μορφών κείμενα, αλλά αυτή η διαφορά μάλλον δε σχετίζεται τόσο με τη μονοτροπικότητα και την πολυτροπικότητα αλλά με το είδος του σημειωτικού συστήματος (κείμενο, εικόνα, φωτογραφία κτλ.), το οποίο αποτελεί μέρος του συνολικού κειμένου, και με τις προσεγγιστικές και ερμηνευτικές συνήθειες που έχουν αποκτήσει τα παιδιά από τον κόσμο των μεγάλων και, γενικότερα, από το περιβάλλον τους.
- Συνακόλουθη αυτής της διαπίστωσης είναι και η εκτίμηση για τη διαμόρφωση της ψυχοκοινωνικής ταυτότητας που κατασκευάζουν τα παιδικά υποκείμενα από την επαφή και νοητική επεξεργασία αυτών των ειδών κειμένου.
- Η εικόνα φαίνεται να είναι κυρίαρχη για τις συνειδήσεις των παιδιών-υποκειμένων και στις δύο περιπτώσεις των ειδών λόγου.
- Το κείμενο φαίνεται να περιορίζει εν μέρει τη διαμόρφωση της σκέψης και τη φαντασία των υποκειμένων.
- Οι διαφορές στην πρόσληψη των δύο μορφών κειμένων από τα παιδιά δε φαίνεται να είναι πολύ σημαντικές. Σημαντικές θα πρέπει να είναι οι διαφορές στην πρόσληψη ανάλογα με την τεχνοτροπία της εικόνας (συγκεκριμένη-αφηρημένη) και την ιδεολογο-συναισθηματική φόρτιση που υποβάλλει αυτή.
- Όσον αφορά την κατασκευή των υποκειμένων, διαπιστώθηκε ότι θα πρέπει να εξαρτάται περισσότερο από την εικόνα σε συνδυασμό με την πλατφόρμα προσέγγισης που κατασκευάζεται από το κοινωνικό περιβάλλον.

Η δεύτερη έρευνα έχει τίτλο *Η «Ανάγνωση» και η «Παραγωγή» Πολυτροπικότητας σε Μαθησιακό Περιβάλλον: Πρώτες Διαπιστώσεις από μια Διδακτική Εφαρμογή* (Στάμου, Τρανός & Χατζησαββίδης, 2004), πραγματοποιήθηκε την Άνοιξη του 2003 και είχε ως υποκείμενα τους μαθητές και τις μαθήτριες τριών Τμημάτων ενός Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας, στο οποίο φοιτούν ενήλικα άτομα (περίπου 30 άτομα).

Σκοπός της έρευνας ήταν να μελετήσει τη σχέση των πολυτροπικών κειμένων δημόσιας επικοινωνίας με το υποκείμενο σε μαθησιακό περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρήθηκε να διερευνηθεί η ετοιμότητα και η ποιότητα της αναγνωστικής προσέγγισης των πολυτροπικών κειμένων από ενήλικα άτομα σε μαθησιακό περιβάλλον, καθώς και η ετοιμότητα και η ποιότητα της παραγωγής παρόμοιου είδους κειμένων.

Τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η έρευνα είναι τα εξής:

- Έγινε πολύ εύκολα η αποκωδικοποίηση του εικονιστικού μέρους που προφανώς οφείλεται στο γραμματισμικό επίπεδο στο οποίο βρίσκονται οι εκπαιδευόμενοι/ες, οι περισσότεροι/ες

από τους/ τις οποίους/ ες είναι ευαισθητοποιημένοι/ ες κοινωνικά. Μάλιστα παρατηρήθηκε ότι οι μεγαλύτερης ηλικίας και όσοι/ ες είναι ευαισθητοποιημένοι/ ες κοινωνικά πλησίασαν πιο εύκολα το μήνυμα της αφίσας, πριν από την αποκάλυψη του λεκτικού μέρους.

- Ως προς την παραγωγή του πολυτροπικού κειμένου διαπιστώθηκε ότι όλες οι ομάδες των εκπαιδευομένων κατασκεύασαν μια πολυτροπική αφίσα, στην οποία συνδυαζόταν ο λόγος με την εικόνα. Το βασικό στοιχείο που κυριαρχούσε σ' όλες τις συνθέσεις ήταν η κεντρικότητα τόσο σε επίπεδο οπτικής διαρρύθμισης όσο και ως προς το λεκτικό μήνυμα. Θεωρήθηκε ότι σ' αυτό έπαιξε ρόλο όχι μόνο η αφίσα με την οποία ασχολήθηκαν αλλά και η γενικότερη οπτική παιδεία που έχουν τα άτομα αυτής της ηλικίας. Γενικά, δε φάνηκε ν' αντιμετωπίζουν καμία δυσκολία για τη δημιουργία της πολυτροπικής σύνθεσης, γεγονός που δείχνει ότι ο συνδυασμός του λεκτικού με το εικονιστικό αποτελεί πεδίο έκφρασης της πολυτροπικής σκέψης.
- Όλες αυτές οι διαπιστώσεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο γραμματισμός που εμπεριέχεται στα πολυτροπικά κείμενα κατακτιέται αβίαστα από τα άτομα που ζουν σ' ένα περιβάλλον που βομβαρδίζεται από πολυτροπικά κείμενα.

Η τρίτη έρευνα έχει τίτλο *Λόγος και Εικόνα στον Ημερήσιο Ελληνικό Τύπο: Διερεύνηση του Βαθμού και των Χαρακτηριστικών της Πολυτροπικότητας* (Χατζησαββίδης, 2005) και πραγματοποιήθηκε από τον Απρίλιο έως και τον Οκτώβριο του 2005 σε δείγμα 58 εφημερίδων πανελληνίας κυκλοφορίας.

Σκοπός της έρευνας ήταν να διερευνηθούν κάποιες παράμετροι της πολυτροπικότητας στα πρωτοσέλιδα των ελληνικών εφημερίδων, όπως με ποια χαρακτηριστικά παρουσιάζεται αυτή και ποιος είναι ο βαθμός της πολυτροπικότητας που χρησιμοποιείται. Η διερεύνηση αυτή είχε σκοπό να συμβάλει, όπως υποστηρίζεται στην έρευνα (Χατζησαββίδης, 2005: 2), στο «κατά πόσο οι καταναλωτές και οι παραγωγοί των προϊόντων που προσφέρονται από τα Μ.Μ.Ε. είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση των πολυτροπικών κειμένων και το κατά πόσο γίνεται κατανοητή η νοηματοδότηση των πολυτροπικών κειμένων σε σχέση με τα μονοτροπικά».

Τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η έρευνα είναι τα εξής:

- Ένας πολύ μεγαλύτερος από ό,τι στο παρελθόν αριθμός εφημερίδων εκμεταλλεύεται την πολυτροπικότητα και την χρησιμοποιεί ως ένα ακόμη μέσο για να επιτελέσει ο δημοσιογραφικός λόγος τις λειτουργίες του.
- Η πολυτροπικότητα δεν παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά σ' όλες τις εφημερίδες και δε χρησιμοποιείται στον ίδιο βαθμό και στην ίδια έκταση από όλες τις εφημερίδες, αλλά σχετίζεται, εκτός από τη σημαντικότητα και την επικαιρότητα του θέματος, με το είδος στο οποίο ανήκει η εφημερίδα και με τη φυσιογνωμία που θέλει να διαμορφώσει απέναντι στο αναγνωστικό της κοινό.

- Τα χαρακτηριστικά της πολυτροπικότητας, ο βαθμός και η έκτασή της, καθώς και η σχέση μεταξύ των δύο κυρίαρχων σημειωτικών τρόπων που υφίστανται στα πολυτροπικά πρωτοσέλιδα κείμενα των εφημερίδων είναι στοιχεία που αντικατοπτρίζουν τη γενικότερη ιδεολογία της κάθε εφημερίδας.
- Εκτιμάται ότι, όσον αφορά τουλάχιστον τις ελληνικές εφημερίδες, η πολυτροπικότητα αποτελεί στοιχείο νεωτεριστικό, και ως τέτοιο φαίνεται ν' αρμόζει σε έντυπα με περιεχόμενο που αφορά κυρίως ψυχαγωγικού περιεχομένου δραστηριότητες, δεν αποτελεί στοιχείο φορτισμένο ιδεολογικά και η χρήση της δε φαίνεται ακόμη να είναι αποτέλεσμα συνειδητής επιλογής αλλά περισσότερο στοιχείο εντυπωσιασμού του αναγνωστικού κοινού.

3. Από το βίωμα στην πολυτροπικότητα: η έννοια του σχεδίου

Από τα συμπεράσματα αυτών των τριών ερευνών που έγιναν με κύριο στόχο τη διερεύνηση της πολυτροπικότητας ως πολιτισμικής έκφρασης και ως προσλαμβανόμενου από τα υποκείμενα πολιτισμικού προϊόντος διαπιστώνεται ότι: Η πολυτροπικότητα κάνει την παρουσία της έντονη τουλάχιστον σ' ένα ευρέως διαδεδομένο μέσο δημόσιου λόγου, που είναι τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων. Τόσο από εμπειρικά όσο και από ερευνητικά δεδομένα (βλ. Παπαδοπούλου, 2001· Παπαδοπούλου, 2005) προκύπτει ότι όχι μόνο στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων αλλά και σ' άλλα είδη δημόσιου και ιδιωτικού λόγου (έντυπες και τηλεοπτικές διαφημίσεις, πινακίδες οδικής κυκλοφορίας, πινακίδες καταστημάτων, διάφορα έντυπα) η πολυτροπικότητα σήμερα κάνει έντονη την παρουσία της. Όπως προκύπτει από την έρευνα αυτή, το κίνητρο της χρήσης της πολυτροπικότητας είναι ο εντυπωσιασμός, ενώ δεν ανιχνεύτηκε κάποιο στοιχείο συγκεκριμένης ιδεολογικής τάσης. Εκείνο, όμως, που ανιχνεύτηκε και μπορεί ν' αφορά την ιδεολογία που μπορεί να ενέχει η πολυτροπικότητα είναι ότι αυτή χρησιμοποιείται από έντυπα που διέπονται από μια συγκεκριμένη πολιτικο-ιδεολογική ή και θεματική τάση, έντυπα τα οποία αντιπροσωπεύουν το νεωτεριστικό σε σχέση με τις κοινωνικές σχέσεις και την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, αλλά και αυτά που θεματικά κινούνται περισσότερο στον χώρο της ψυχαγωγίας και του αθλητισμού. Προς επιβεβαίωση των παραπάνω ισχυρισμών έρχεται η διαπίστωση ότι οι παραδοσιακές εφημερίδες, που κατά κανόνα είναι οι παλιές πολιτικές εφημερίδες (*Καθημερινή, Μακεδονία, Ριζοσπάστης* κ.ά.), παρουσιάζουν ελάχιστο βαθμό πολυτροπικότητας. Όλα δείχνουν ότι βρισκόμαστε σε μια φάση ολοένα αυξανόμενης πολυτροπικότητας στα Μέσα όπου στεγάζεται δημόσιου ενδιαφέροντος λόγος, η οποία προφανώς τροφοδοτείται και από την αυξανόμενη κυριαρχία της εικόνας αλλά και του ήχου, που είναι με τη σειρά τους αποτελέσματα της ολοένα αυξανόμενης δυνατότητας των νέων τεχνολογικών μέσων (Η/ Υ, τηλεόραση, ηχητικά συστήματα κ.ά.) να παράγουν σημειωτικούς τρόπους έκφρασης εκτός του λεκτικού. Η πολυτροπικότητα, λοιπόν, έρχεται να εδραιωθεί ως πολιτισμική έκφραση και ως πολιτισμική τάση παράλληλα με τις αλλαγές που συνέβησαν και συμβαίνουν εδώ και μια εικοσαετία περίπου στον ανεπτυγμένο κόσμο της δύσης, οι οποίες είχαν ως

αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων εργασιακών, οικονομικών και πολιτικών σχέσεων που διαμόρφωσαν και νέους γραμματισμούς (πληροφορικός γραμματισμός, οπτικός γραμματισμός, τεχνολογικός γραμματισμός κ.ά.). Μέσα σ' αυτό το νέο πεδίο εντάσσεται και η πολυτροπικότητα, δέκτες της οποίας είναι και τα υποκείμενα που βιώνουν αυτό το περιβάλλον και εσωτερικεύουν μέσω της εμπειρίας αντιληπτικά συστήματα που ενέχουν τα χαρακτηριστικά αυτού του περιβάλλοντος. Αυτή η άποψη φαίνεται να διαπιστώνεται με τον καλύτερο τρόπο στα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις δύο έρευνες που είχαν ως υποκείμενα ανθρώπινα όντα. Και στις δύο έρευνες αποδείχτηκε ότι η πολυτροπικότητα αποτελεί και για τις δύο ομάδες υποκειμένων (ανήλικα και ενήλικα άτομα) αναγνώσιμη ιδιότητα των κειμένων, περισσότερο βέβαια αναγνώσιμη από τα ενήλικα άτομα και λιγότερο από τα ανήλικα. Πρέπει, βέβαια, να επισημανθεί ότι η διαφορά μεταξύ των πολυτροπικών και μονοτροπικών/ εικονιστικών κειμένων, στα οποία υποβλήθηκε η ομάδα των ανηλίκων, δεν παρουσίασε σημαντική διαφορά ως προς τον βαθμό αναγνωσιμότητας. Και αυτό προφανώς οφείλεται, κατά τη γνώμη μου, στον χαρακτήρα των μονοτροπικών κειμένων, που αποτελούνταν από εικόνα, με την οποία είναι αρκετά εξοικειωμένα τα ανήλικα άτομα λόγω της συχνής ενασχόλησής τους μ' αυτήν στο σχολικό περιβάλλον. Παράλληλα μ' αυτό, διαπιστώθηκε ότι η υποκειμενικότητα που διαμορφώνει το ανήλικο τουλάχιστον άτομο εξαρτάται κατά πολύ από την εικόνα. Κάτι τέτοιο δε φάνηκε στην έρευνα που είχε ως υποκείμενα ενήλικα άτομα, αλλά αντίθετα φάνηκε, μέσω της πρόσληψης/ κατανόησης και παραγωγής, ότι η υποκειμενικότητα των ατόμων αυτών και τα αντιληπτικά συστήματα που έχουν διαμορφώσει εκπορεύονται τόσο από τον εικονιστικό όσο και από τον λεκτικό τρόπο. Αυτό φαίνεται και από την προσέγγιση πρόσληψης που έχουν οι δύο ομάδες. Η ομάδα των ανηλίκων δεν παρουσιάζει, σύμφωνα με τα συμπεράσματα, σημαντική διαφορά ως προς τον τρόπο προσέγγισης των δύο μορφών κειμένων (μονοτροπικό/ εικονιστικό - πολυτροπικό), σημείο που δείχνει και τον τρόπο σκέψης των ανηλίκων, ενώ ο τρόπος προσέγγισης του κειμένου από ενήλικους δείχνει ότι αυτοί διαπνέονται από τον τρόπο σκέψης που συνάδει με τη σύλληψη της πολυτροπικότητας. Αυτή η διαφορά στην προσέγγιση μεταξύ των ανηλίκων και των ενήλικων ατόμων δίνει το δικαίωμα να θεωρήσουμε ότι η πολυτροπικότητα ως αντιληπτικό σύστημα ακολουθεί μια πορεία κατάκτησης από το υποκείμενο ανάλογα –θα μπορούσαμε να πούμε– με την αναπτυξιακή πορεία που ακολουθείται από το υποκείμενο για την κατάκτηση του γλωσσικού αντιληπτικού συστήματος σε επίπεδο όχι μόνο δομής αλλά και επικοινωνίας. Όπως, λοιπόν, συμβαίνει με την κατάκτηση της γλώσσας, έτσι και στην περίπτωση της πολυτροπικότητας κύριο ρόλο διαδραματίζουν οι προσλαμβάνουσες που έχει το άτομο. Οι προσλαμβάνουσες αυτές, όπως φάνηκε και στα προηγούμενα, στις σύγχρονες εγγράμματες κοινωνίες τείνουν ν' αυξάνονται συνεχώς. Οι προσλαμβάνουσες αυτές δημιουργούν «βιώματα», και τα βιώματα αυτά μεταφέρονται, με σχετική επεξεργασία στην οποία συμβάλλουν και άλλα αντιληπτικά συστήματα που ενδεχομένως έχει εσωτερικεύσει το άτομο αλλά και εφόσον το

επιτρέπουν οι επικοινωνιακές ή/ και άλλες κοινωνικές προϋποθέσεις και συνθήκες, σε έκφραση, στην οποία, τηρουμένων των αναλογιών, κυριαρχεί ή ενυπάρχει ο πολυτροπικός λόγος.

Η διαδικασία που αναπτύχθηκε προηγουμένως είναι και θεωρητικά εξηγήσιμη με τη βοήθεια του θεωρητικού εργαλείου του «σχεδίου» (design) (Kalantzis & Cope, 1999· The New London Group, 2000: 19-20· Kress & van Leeuwen, 2001). Το σχέδιο για τους Gunther Kress και Theo van Leeuwen αποτελεί το στοιχείο που βρίσκεται ακριβώς στη μέση μεταξύ περιεχομένου και έκφρασης. Είναι, όπως χαρακτηριστικά λένε, «η νοησιακή (conceptual) πλευρά της έκφρασης και η εκφραστική πλευρά του νοήματος. Τα σχέδια είναι σημειωτικοί πόροι (αλλά και τους χρησιμοποιούν), σ' όλους τους σημειωτικούς τρόπους (modes) και σ' όλους τους συνδυασμούς των σημειωτικών τρόπων» (Kress & van Leeuwen, 2001: 5). Για τους ίδιους συγγραφείς, το σχέδιο αποτελεί στοιχείο εκ των ων ουκ άνευ (αναγκαίο και συνακόλουθο) για την πολυτροπικότητα, η οποία με τη σειρά της αποτελεί προϊόν της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας, πραγματικότητας που είναι περισσότερη συνθετική-ολιστική και λιγότερο αναλυτική-επιμεριστική. Οι Mary Kalantzis και Bill Cope, καθώς και η Ομάδα του Νέου Λονδίνου, αναφέρονται στην έννοια του σχεδίου για να εξηγήσουν τη διαδικασία παραγωγής νοήματος από τα πολιτισμικά προϊόντα, μέσα στα οποία, προφανώς, εντάσσονται και τα πολυτροπικά κείμενα, και προτείνουν τρεις όψεις του νοήματος ως σχεδίου (Kalantzis & Cope, 1999: 687· The New London Group 2000: 19-23), κάτι που οι Kress και van Leeuwen το αναφέρουν υπαινικτικά: *το σχεδιασμένο* (The Designed), που αναφέρεται στις πηγές νοήματος που έχει το άτομο-σχεδιαστής στη διάθεσή του, *ο σχεδιασμός* (Designing), που αναφέρεται στη διαδικασία διαμόρφωσης του νοήματος σε σχέση με το πλαίσιο των συνθηκών, και *το ανασχεδιασμένο* (The Redesigned), που αναφέρεται στο προϊόν, στο αποτέλεσμα, δηλαδή, του σχεδιασμού. Σε τελευταία ανάλυση η έννοια του σχεδίου, έτσι όπως αναλύεται από τους θεωρητικούς, περιγράφει ένα πλαίσιο δημιουργίας των πολιτισμικών προϊόντων, στα οποία συνδυάζονται και συνενώνονται τα πολιτισμικά «βιώματα» του δημιουργού και η ικανότητα «μεταφοράς» αυτών των βιωμάτων σε έκφραση, σε τέτοιο βαθμό που ο πολιτισμός και η ατομική δράση να είναι δύο αξεχώριστα στοιχεία, και ο πολιτισμός να είναι συνεχής έκφραση της ατομικής δράσης (Cope & Kalantzis, 2000: 203).

Με βάση, λοιπόν, την έννοια του σχεδίου εξηγείται και αυτό που υποστηρίχτηκε παραπάνω, ότι, δηλαδή, ο πολυτροπικός λόγος είναι έκφραση των πολυτροπικών βιωμάτων του δημιουργού, έκφραση που προκύπτει ύστερα από επεξεργασία.

4. Προς μια νέα μορφή λόγου: ο πολυτροπικός λόγος

Με βάση όλα αυτά που υποστηρίχτηκαν παραπάνω μπορούμε να πούμε ότι βρισκόμαστε σήμερα στη διαμόρφωση μιας μορφής λόγου, που βρίσκεται πέρα από τον προφορικό και τον γραπτό λόγο, του πολυτροπικού λόγου, ο οποίος είναι πολύ διαδεδομένος, έχει τα δικά του χαρακτηριστικά και

διαμορφώνει συνειδήσεις. Τα χαρακτηριστικά αυτού του λόγου, σύμφωνα με μια πρόχειρη κατηγοριοποίηση, είναι τα εξής: *συνθηματικός, υπαινικτικός, ποικιλόμορφος, συνδυαστικός, συμμετοχικός, κοινωνιοκεντρικός.*

- *Συνθηματικός.* Ο πολυτροπικός λόγος διέπεται από το βάρος της σαφήνειας αλλά και του εντυπωσιασμού, από την έγνοια για την κατανόηση αλλά και την πρόσληψη των νοημάτων που δίνεται και άμεσα (λέξεις προφορικού ή/ και γραπτού λόγου) και έμμεσα (μουσική, εικόνα, χρώμα, χειρονομίες κτλ.). Γι' αυτό είναι περισσότερο συνθηματικός και περιεκτικός παρά αναλυτικός. Η επανάληψη, που είναι χαρακτηριστικό του προφορικού λόγου, και ο επεξηγηματικός αναλυτικός συλλογισμός, που είναι χαρακτηριστικό του γραπτού λόγου, απουσιάζουν κατά κανόνα από τον πολυτροπικό λόγο. Κυριαρχούν σ' αυτόν οι υψηλοί τόνοι μεταφοράς νοημάτων με διάφορους και διαφορετικούς σημειωτικούς τρόπους, οι οποίοι έρχονται να συνδυαστούν.
- *Υπαινικτικός.* Το χαρακτηριστικό της συνθηματικότητας είναι αυτό που συχνά κάνει τον πολυτροπικό λόγο και υπαινικτικό, αφού η κυριολεξία επιχειρείται να εξαχθεί κατά κανόνα από τη συνεπικουρία των σημειωτικών τρόπων που συμμετέχουν σ' ένα πολυτροπικό κείμενο. Άλλωστε, επειδή πολλοί από τους σημειωτικούς τρόπους που δυνάμει συμμετέχουν σ' ένα πολυτροπικό κείμενο (χρώμα, εικόνα, σκίτσο, μουσική κ.ά.) ενέχουν και μια αισθητική πλευρά, που ούτως ή άλλως άπτεται της υποκειμενικότητας του πομπού και του δέκτη, η κυριολεξία δεν μπορεί εκ των πραγμάτων ν' αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του πολυτροπικού λόγου.
- *Ποικιλόμορφος.* Ο συνδυασμός των σημειωτικών τρόπων που περιέχονται σ' ένα πολυτροπικό κείμενο διαμορφώνει μια ποικιλία, η οποία συμβάλλει στην εμπέδωση νοημάτων που θέλει να δώσει ο πομπός. Ο λεκτικός τρόπος ή ο εικονιστικός ή και οποιοσδήποτε άλλος, από μόνος του ο καθένας είναι μονοτροπικός και μονοδιάστατος και ομοιόμορφος λόγος. Αυτοί οι λόγοι από μόνοι τους συμβάλλουν στην παραγωγή νοήματος που δίνει ο πολυτροπικός λόγος, ο οποίος, όμως, παράγει νόημα μέσα από την ποικιλία των σημειωτικών τρόπων, νόημα το οποίο δεν είναι σύνθεση των επιμέρους σημειωτικών τρόπων αλλά κάτι παραπάνω απ' αυτήν.
- *Συνδυαστικός.* Στον πολυτροπικό λόγο συνυπάρχουν διάφοροι σημειωτικοί τρόποι με τέτοια οργάνωση, ώστε όλοι μαζί μεταξύ τους να λειτουργούν συμπληρωματικά και όχι παραπληρωματικά. Το χρώμα, για παράδειγμα, συμπληρώνει (ή πρέπει να συμπληρώνει) το λεκτικό κείμενο ή την εικόνα ή το σκίτσο, η εικόνα το χρώμα ή το λεκτικό κείμενο κ.ο.κ. Και όταν κάποιες φορές λειτουργούν οι διάφοροι υπαρκτοί σημειωτικοί τρόποι σ' ένα πολυτροπικό κείμενο παραπληρωματικά, γίνεται για να τονιστεί κάποιο στοιχείο ή κάποια πτυχή που ο δημιουργός του κειμένου αυτού θέλει να τονίσει για συγκεκριμένη παραγωγή νοήματος. Ο πολυτροπικός, λοιπόν, λόγος εμπεριέχει τη συνδυαστικότητα των σημειωτικών

τρόπων ως χαρακτηριστικό, το οποίο δίνει βέβαια τα δικά του νοήματα. Μ' αυτήν την έννοια ο πολυτροπικός λόγος είναι απαιτητικός, αφού απαιτείται ικανότητα συνδυασμού από τον δημιουργό του, κάτι που δεν απαιτείται από τον δημιουργό μονοτροπικού λόγου.

- *Συμμετοχικός*. Ο πολυτροπικός λόγος απαιτεί συμμετοχή των σημειωτικών τρόπων που περιέχονται σ' ένα πολυτροπικό κείμενο με τρόπο τέτοιο, ώστε να μη προδίδεται ο ένας σημειωτικός τρόπος προς όφελος άλλου ή άλλων, στοιχείο που προφανώς αδυνατίζει ένα κείμενο και το κάνει λιγότερο αποτελεσματικό.
- *Κοινωνιοκεντρικός*. «Ο λόγος είναι κοινωνικά κατασκευασμένη γνώση της πραγματικότητας» (Kress & van Leeuwen, 2001: 4). Ο πολυτροπικός λόγος περισσότερο από τον μονοτροπικό/λεκτικό είναι δημιούργημα των κοινωνικών συνθηκών, προϋποθέσεων, αισθητικών τάσεων και, ενδεχομένως, πολιτικο-ιστορικών καταστάσεων. Πηγάζει, δηλαδή, από τις κοινωνικές συνθήκες και κατασκευάζει σε ορισμένες περιπτώσεις κοινωνική πραγματικότητα. Πολυτροπικός λόγος, σε τελευταία ανάλυση, δεν μπορεί να θεωρηθεί εκτός κοινωνικών συμφραζομένων.

Τα χαρακτηριστικά αυτά συγκροτούν ένα σύνολο που διαφοροποιεί τον πολυτροπικό λόγο, εν μέρει ή στο σύνολό του, τόσο από τον προφορικό όσο και από τον γραπτό λόγο, σε τέτοιο βαθμό ώστε, όπως μιλάμε για προφορικούς και για εγγράμματους πολιτισμούς, να μπορούμε να μιλάμε και για «πολυτροπικούς» πολιτισμούς. Και αν αυτό αποδειχτεί αληθές, τότε οι κοινωνίες που βιώνουν την πολυτροπικότητα και ζουν μέσα σ' αυτήν θα πρέπει να έχουν διαμορφώσει μια διαφορετική υποκειμενικότητα απ' αυτήν που έχουν διαμορφώσει οι προφορικές και οι εγγράμματες κοινωνίες.

Παρακάτω θα επιχειρηθεί να διερευνηθούν τα στοιχεία αυτής της υποκειμενικότητας χρησιμοποιώντας τα επιχειρήματα που αναπτύσσει ο Walter Ong μιλώντας για την ψυχοδυναμική της προφορικότητας και της εγγραμματοσύνης (Ong, 1997). Αν, σύμφωνα με τον Ong (1997: 109), «η γραφή έχει μετασχηματίσει την ανθρώπινη συνείδηση περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη επινόηση», ο πολυτροπικός λόγος στις σύγχρονες δυτικού τύπου κοινωνίες τείνει να μετασχηματίσει την ανθρώπινη υποκειμενικότητα, για μια ακόμη φορά, προς μια κατεύθυνση πιο λογοτυπική, πιο συνθηματική, πιο ποικιλόμορφη και πιο ολιστική. Και αν, όπως πάλι επισημαίνει ο Ong (1997: 114), «η γραφή (και μάλιστα η αλφαβητική) είναι τεχνολογία που απαιτεί εργαλεία και άλλο εξοπλισμό...», ο πολυτροπικός λόγος είναι κάτι περισσότερο από τεχνολογία, γιατί απαιτεί όχι μόνο εργαλεία αλλά και τεχνολογικές γνώσεις και δεξιότητες. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι ο πολυτροπικός λόγος είναι κυρίως δημιούργημα της σύγχρονης τεχνολογίας, η οποία έδωσε και δίνει μεγάλες δυνατότητες δημιουργίας πολυτροπικών κειμένων. Όπως επισημαίνουν οι Kress και van Leeuwen (2001: 47), η ψηφιακή τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα σ' ένα άτομο να διαχειρίζεται (manage) όλους τους σημειωτικούς τρόπους που συνδράμουν στη δημιουργία ενός πολυτροπικού κειμένου, τη στιγμή που παλαιότερα απαιτούνταν περισσότερα πρόσωπα, που το καθένα διαχειριζόταν από έναν σημειωτικό τρόπο. Όλες αυτές οι αλλαγές στη δημιουργία προϋποθέτουν, βέβαια, από τη μια αλλαγές στις

εργασιακές, πολιτικές και γενικότερα κοινωνικές σχέσεις, αλλά από την άλλη απαιτούν άτομα-δημιουργούς και καταναλωτές αυτών των προϊόντων με ανάλογες (πολυ)γραμματισμικές δεξιότητες, ικανά να χειρίζονται τη συνδυαστικότητα, την ποικιλομορφία και τη συμμετοχικότητα των πολυτροπικών κειμένων με μια οπτική –και σκέψη– ολιστική. Αυτή η ολιστική οπτική αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, το κύριο χαρακτηριστικό της διαμορφούμενης σήμερα υποκειμενικότητας του ανθρώπου που ζει στη σύγχρονη δυτικού τύπου εγγράμματη κοινωνία, όπου η πολυτροπικότητα κάνει αισθητή την παρουσία της, όπου ο λεκτικός τρόπος έχει παραχωρήσει ορισμένα δικαιώματά του και ένα μέρος της «εξουσίας» του και σ' άλλους σημειωτικούς τρόπους. Κι αυτό σε καμιά περίπτωση δε σημαίνει ότι το πολυτροπικό κείμενο ως σύνολο είναι κατώτερο από ένα κείμενο σε λεκτική μορφή. Ακόμη, η κυριαρχία των άλλων σημειωτικών τρόπων παράλληλα με τον λεκτικό τρόπο δε σημαίνει κάποιου είδους απώλεια για τη γλώσσα, αλλά διαφορετική αναπαράσταση του κόσμου, όπου και όταν κρίνεται απαραίτητο (Kress & van Leeuwen, 1996: 31) και –θα πρόσθετα– διαφορετική δομή της σκέψης και της ανθρώπινης υποκειμενικότητας.

Βιβλιογραφία

- Boklund-Λαγοπούλου, Κ. & Λαγόπουλος, Α. Φ. (1980). Κοινωνικές Δομές και Σημειωτικά Συστήματα: Θεωρία, Μεθοδολογία, Μερικές Εφαρμογές και Συμπεράσματα. Στο Κ. Boklund & Α. Φ. Λαγοπούλου (Εισαγωγή & Επιμέλεια) *Ελληνική Σημειωτική Εταιρία. Σημειωτική και Κοινωνία* (σσ. 23-37). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Cope, B & Kalantzis, M. (2000). Designin for Social Futures. In B. Cope & M. Kalantzis (Eds.), *Multiliteracies: Literacy Learning and the Designing of Social Futures* (pp. 203-234). London: Routledge.
- Kalantzis, M. & Cope, B. (1999). Πολυγραμματισμοί. Επανεξέταση του τι Εννοούμε ως Γραμματισμό και τι Διδάσκουμε ως Γραμματισμό στα Πλαίσια της Παγκόσμιας Πολιτισμικής Πολυμορφίας και των Νέων Τεχνολογιών Επικοινωνίας. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (Επιστ. Επιμ.), «*Ισχυρές*» και «*Ασθενείς*» Γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όψεις του Γλωσσικού Ηγεμονισμού (σσ. 680-695). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Kress, G. (2000). Multimodality. In B. Cope & M. Kalantzis (Eds.), *Multiliteracies: Literacy Learning and the Designing of Social Futures* (pp. 182-202). London: Routledge.
- Kress, G. & van Leeuwen, Th. (1996). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Kress, G. & van Leeuwen, Th. (2001). *Multimodal Discourse. The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2005). *Ο Μεταφορικός Λόγος. Ο Ρόλος της Μεταφοράς στην Καθημερινή μας Ζωή* (μτφρ. Ό. Καλομενίδου). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Lyons, J. (2002). *Εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία* (μτφρ. Ά. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ζ. Γαβριηλίδου, Α. Ευθυμίου). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Mounin, G. (1974). *Histoire de la Linguistique des Origines au XXe Siècle*. Paris: P.U.F. (vol. I.).
- Ong, W. (1997). *Προφορικότητα και Εγγραμματοσύνη* (μτφρ. Κ. Χατζηκυριάκου, επιμέλεια Θ. Παραδέλλης). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Papadopoulou M. (2001). Multimodality as an Access to Writing for Preschool Children. In B. Cope & M. Kalantzis (Eds.). *Learning for the Future*. Australia: Common Ground. (<http://LearningConference.Publisher-Site.com>).
- Παπαδοπούλου, Μ. (2005). Τα Πολυτροπικά Κείμενα ως Μέσον Προσέγγισης της Γραφής από Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας. *Ερευνώντας τον Κόσμο του Παιδιού*, 6, 120-130.

- Sapir, E. (1958). The Status of Linguistics as a Science. In E. Sapir, *Culture, Language and Personality* (Ed. D. G. Mandelbaum). Berkeley, CA: University of California Press.
- Σγουρούδη, Δ. (2003). *Η Μεταφορά και η Συμβολή της στη Γλώσσα*. Αθήνα: Κριτική.
- Στάμου, Φλ., Τρανός, Τρ. & Χατζησαββίδης, Σ. (2004). Η «Ανάγνωση» και η «Παραγωγή» Πολυτροπικότητας σε Μαθησιακό Περιβάλλον: Πρώτες Διαπιστώσεις από μια Διδακτική Εφαρμογή. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 24ης Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Α.Π.Θ.* (σσ. 666-672). Θεσσαλονίκη.
- The New London Group (2000). A Pedagogy of Multiliteracies: Designing Social Futures. In B. Cope & M. Kalantzis (Eds.), *Multiliteracies: Literacy Learning and the Designing of Social Futures* (pp. 9-37). London: Routledge.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2005). Λόγος και Εικόνα στον Ημερήσιο Ελληνικό Τύπο: Διερεύνηση του Βαθμού και των Χαρακτηριστικών της Πολυτροπικότητας. Στο Χ. Σβαλιγκου (Επιμ.), Πρακτικά Ημερίδας με θέμα Εικόνα και Λόγος στα Μ.Μ.Ε. (4/11/2005, Α.Π.Θ. Τμήμα Δημοσιογραφία και Μ.Μ.Ε-ηλεκτρονική μορφή).
- Χατζησαββίδης Σ. & Γαζάνη, Ε. (2005). Πολυτροπικός και Μονοτροπικός/ Εικονιστικός Λόγος: Από την Πρόσληψη στην Κατασκευή του Παιδικού Υποκειμένου. Στο Ουρ. Κωνσταντινίδου-Σέμογλου (Επιμ.), *Εικόνα και Παιδί* (σσ. 25-36). Θεσσαλονίκη: Cannot not Design Publications.
- Whorf, B. L. (1940). Science and Linguistics. *Technology Review*, 42, 6, 229-231. [Also in B. L. Whorf (1956): *Language, Thought and Reality* (Ed. J. B. Carroll). Cambridge, MA: MIT Press].
- Wittgenstein L. (1978) *Tractatus Logico Philosophicus* (μτφρ. Θ. Κιτσόπουλος, παρουσίαση Ζ. Λορεντζάτος, εισαγωγή Bertrand Russell). Αθήνα: Παπαζήσης.

Multimodality in the contemporary literate society as a transferring product of life experience: towards a new form of discourse

Sofronis Chatzisavvidis*

ABSTRACT The main aim of this paper is to show how multimodality, as it appears and functions in modern societies, is connected with the concepts of life experience and metaphor. As a starting point for the development of the proposed approach are the conclusions of three research projects which were carried out in the past and examined multimodality and its reception by children and adults alike. On the basis of this starting point and using as an ideological and methodological tool the concept of "design", I attempt to show how multimodality in contemporary western societies shape a form of dominant discourse, the "multimodal discourse".

Key words: Design, Literacy, Lived experience, Metaphor, Monomodality, Multimodal discourse, Multimodality, Spoken language, Subjectivity, Text, Written language.

* Sofronis Chatzisavvidis, Ph.D., Professor, Aristotle University of Thessaloniki, Department of Preschool Education, University Campus, 54124 Thessaloniki, Greece. Tel.: 0030-2310-656971 (home), 0030-2310-995031 (work), 0030-6944703068 (mobile), Fax: 0030-2310-995024. E-mail: sofronis@nured.auth.gr Site: <http://users.auth.gr/sofronis>